

Ongun kültürünün *ceddū alâ kültü* devrinde birbirine karıştırıldığını Prof. Zelenin faydalanamadığı Türk menkıbelerinde de tesadüf ediyoruz. Meselâ *ceddū alâ* sayılan Oğuz Han oğullarına her Boyun nişanı olarak bir kuş ve hisse olarak hayvanın muayyen azasını tayin ediyor ki göçebe İmparatorluk devrinde eski klan Ongonlarının *nişan, damga* ve kabilelerin mevkilerini, av ve ganimetler üzerindeki haklarını tayin eden kaynak vazifesini aldığını görüyoruz. Mogol İmparatorluğu devrinde bu motif Cengiz Hana dair söylenen türk menkıbelerine giriyor. Cengiz Han on iki Başkurt kabilesine *nişan* olarak on iki kuş vermiş⁴ imiş.

Bu ananın son zamanlara kadar yaşadığını Mehmed Selim bin İsmehmed Ümidbay'ın inanarak yazdığı şu satırlardan anlarız :

« Rus memurları bizi sıkıştırıyorlar, cevrü-cefa ediyorlar. Dağlarımız ormanlarımız elimizden gidiyor... diye konuşurken önüme, meşe ağacından, büyük bir kartal düştü ve öldü. Gençlere dedik :

— « Ey oğlanlar nice senedir bu ormanın elimizden çıkmaması için uğraştık. Fakat bu kartalın ölerək önümüze düşmesi ormanımızın elden çıkmasına alâmettir. Çünkü *ceddū alâmız* Maykı bey kabilemize nişan olarak kartalı vermişti. Kartal öldü, ormanımız da elden gidecektir » («Yadigâr» Kazan 1897, s. 57).

Mehmed Selim medresede ikmâli tahsil etmiş ve aynı zaman Rus gimnazyumunu bitirmiş bir başkurd beyi olduğu halde ananeye göre Kıpçakla-

rın *ceddū alâsı* sayılan Maykı beyin kendi kabilesine kartalı nişan olarak verdiğine inanmıştır. Bu folklorlarda Zelenin «Ongunların vazifelerinden biri fal açmak» (s. 242) dediğini teyid edecek unsur da mevcuttur.

Umumiyetle ideoloji çok muhafazakârdır; istihsal tarzlarının tekâmül ve inkişaf cereyanını takip edemez. Bu günkü Şamanizmde ve kültür merkezlerinden uzak yerlerde (hatta kültür merkezlerinin yanbaşında) ki halk tabakası içinde *müstahase* halinde yaşayan öyle âdet ve inanmalar vardır ki totemizm devrinin kalıntıları olduğunda şüphe yoktur. Meselâ vacip kurbanları süslemek İstanbul gibi kültür ve koyu islâm merkezlerinde bile devam edip duruyor ki, Altaylıların ruhlara sevdirmek için *ızık* larını süslenmelerinden ne farkı vardır?

İşte Zelenin bu gibi en ufak etnografik tezahürleri topluyor ve bunların menşeyini en eski devirlerde buluyor.

Birçok nazariye ve faraziyelerinin şüpheli olmasına rağmen, Prof. Zelenin'in bu eseri eski Eurasie totemizmi ile uğraşanlar ve umumiyetle sosyologlar için istifadeye değer bir eserdir. Bu eser eski Türk tefekkür tarihini iyice tenvir edebilecek mahiyettedir.

ABDÜLKADİR İNAN

SADETTİN NÜZHET ERGUN, N. Kemal'in Şiirleri (İstanbul, İnkılâp kitapevi, 1941, s. 303, 150 kuruş).

Tanzimat Devri edebiyatının, Vatan mevzuu üzerinde gerek mensur, gerek manzum eserleriyle en kuvvetli örneklerini veren, vatanî duyguları halk ve

⁴ Deston-i nesl-i Çingiz Han ve Aksak Temür (Halfin neşri) Kazan, 1819, Sah. 51-52; Paris National Bifl. Suppl. Turc No. 143, varak 16 a - 17 b.

münevver sınıfa telkin itibâriyle en çok müessir olan Namık Kemal'in şiirlerini, ilk defa Sadettin Nüzhet Ergun toplayıp neşretmişti.

Bu eser, N. Kemal'in ecdadı, hayatı, ilmî, siyasî, millî ve edebî şahsiyeti, şiirleri, şöhreti, tesirleri ile, topluca şiirlerini ihtiva etmek üzere iki kısma ayrılmıştı. Bu son kısım, Ali Emiri nüshası ile mecmualar, müntehabat ve kıraet kitaplarındaki şiirlerin toplanmasıyla meydana gelmişti. N. Kemal'in, fedakârlıklarla ölmüş hayatının, eserlerine karşı duyduğumuz sevgi ve bağlılığın halâ yaşamasının bir neticesi olarak, bu kitabın mevcud az zamanda tükendi.

Üzerinde duracağımız eser, N. Kemal'in şiirlerinin-birinci tab'ına nazaran bazı ilâveler yapılan-ikinci neşridir.

Müellif, eserinin başlangıç kısmında, 1933 de neşrettiği *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri* adlı kitabından sonra, bu sahada yapılan neşriyattan bahsediyor. Bunlar: R. Nur'un, *Türk Bilik Revusu*'nun N. Kemal'e tahsis ettiği altıncı sayısı (1936); *M. Nithad Özön*'ün, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* (1938); İ. M. Kemal'in, *Son Asır Türk Şiirleri*'ndeki N. Kemal'e ait kısım (1938); İ. Sungu'nun, *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar* adlı makalesi (1940); H. Tarık Us'un, *Vakit*; E. Âli Bakı'nın, *Cumhuriyet* (1940) gazetesinde neşrettiği, eser ve makaleleridir.

Son seneler zarfında, N. Kemal hakkındaki neşriyat, şüphesiz, bu üç beş eser ve makaleden ibaret değildir. Yalnız, biz burada mevzu haricine çıkmamak için, bu mesele üzerinde durmayacağız. Esasen, *İş mecmuasının son sayısında*, Z. Fahri Fındık-oğlu'nun N. Kemal hakkındaki 1940-1941 yılı neşriyatını- oldukça noksansız-

gösteren bir yazısı mevcuttur (sayı 25, İstanbul 1940).

N. Kemal'in şiirlerini, ilk defa yalnız Ali Emiri nüshasından ve bazı mecmualardan, müntehabat ve kıraet kitaplarından istifade ile neşreden S. Nüzhet Ergun, eserinin ikinci tab'ında, aşağıda kaydettiğimiz dokuz mecmua veya Divan'dan faydalanmıştır:

I — Namık Kemal'in çocukluk şiirlerini ihtiva eden mecmua hakkında, *Son Asır Türk Şiirleri*'ne istinâden bilgi verilmiş, şairin, tertip ettiği divâna, «bu ilk şiirlerden ancak bir-iki parça örnek» aldığı düşünceyle, «bu manzumeleri şairin divanı arasına almakta hiçbir mânâ» görülmemiştir.

N. Kemal'in şiir sahasındaki tekâmülünü takip için, ilk yazılarının neşri, şüphesiz faydalı olurdu. S. Ergun'un, bu şiir mecmuası hakkında, İbnülemin Mahmud Kemal'in eserinden naklen malûmat vermesine göre, bunları tetkik ve neşretmek müsaadesini alamadığı da hatıra gelebilir.

II — Sâbık Tiran elçisi Âli Türkgeldi nüshasında, «Namık Kemal'in 25 yaşına kadar vücuda getirdiği» şiirler vardır. Lûgatçe, Müntehabat-ı-nevâdir-ül-âsâr, Divân-ı-Mîr Namık Kemal, olmak üzere üç kısımdan ibâret olan bu yazmada, N. Kemal'in şiirleri, 137 sahife tutmakta olup, Ali Emiri nüshasından, 286 beyit fazladır; mecmuu 291 manzumeden ibarettir. 1281 tarihini taşıyan, fakat kim tarafından istinsah edildiği bilinmeyen bu mecmuadaki şiirlerin, gerek şekillere göre, gerek alfabetik olarak, S. N. Ergun tarafından bir cetveli verilmiştir. Bu mecmuanın, boş sahifeler hâlindeki son kısmına, *Â. Türkgeldi*, N. Kemal'in, otuz iki manzumesini, Mithat Cemal dekendi yazısıyla- bir kıtasını ilâve etmiştir.

Müellif- bâzı tahminlerini zikrederek- bunun 1864 de Avrupa'da yazılan nüsha olduğunu muhtemel buluyor.

III — Muallim Cevdet nûsbası, İnkılâp Müzesi kitapları arasında mevcut ve eksiktir.

Müellif, bu divânı tavsif ederken, N. Kemal'e ait bulunmadığını tahmin ettiği bir muhammes'i, bir müseddes'i, Namık Kemal'e ait olmayacağı kat'i bulunan iki gazeli, şaire âdiyeti «imkân dahilinde olan» bir şiiri, üzerinde, başkaları tarafından epeyi tahhler yapılmış bir şarkıyı kaydetmiş ve bunları, yukarıdaki sebeplerden, N. Kemal'in *Şiirleri* arasına almamıştır.

IV — Millet Kütüphanesi yazmaları arasında bulunan nüsha, A. Emirî'nin el yazısıdır. *Mithat Cemal* nüshasındaki bâzı şiirler bu divanda bulunmadığına göre, S. N. Ergun, bu nüshanın M. Cemal nüshasından istinsah edilmemiş olduğunu söylüyor. Â. Türk geldi'den naklen, *N. Kemal*'in damadı Rıfat Bey'deki nüshadan istinsah edildiğini- delil zikretmeyerek kaydediyor. Bu nüsha, gazellerden ibaret olup, bunların mecmuu 264 dür. Bu nüshadaki 23 gazel ise, Â. Türk geldi nüshasında kayıtlı değildir.

V — Fahri Bilge nüshası «N. Kemal'in bizzat vücuda getirdiği nüshadan istinsah edilmiştir»; müellif, «görebildiğim yazmalar arasında, münderecat itibâriyle en zengin nüsha budur» diyor, ki 321 manzumevi muhtevidir. A. Emirî nüshasında, bu nüshada bulunmayan yalnız dört gazel vardır. Eserde, bu nüshanın da etraflı bir tavsifini ve biri şekillere göre, diğeri alfabetik iki cetvelini buluyoruz.

VI — N. Kemal'in kendi el yazısı ile mevcut nüsha M. Cemal'dedir. Müellif, *Mithat Cemal*'den, ancak bu nüshaya göz gezdirebilecek kadar müsaade aldığından, çok tabii olarak,

divan hakkında izahat verememektedir.

VII — F. Bilge'nin hususî kütüphanesindeki bir yazmada N. Kemal'in ele geçmiş şiirleri ile, E. Ziya Tefvik tarafından şairin hâl tercümesi hakkında bir makale vardır. Mecmua, taşıdığı kayda göre, 1315 senesinde E. Y. (?) tarafından cemedilmiştir; muhtelif manzumelerden ibârettir.

VIII — 1933 S. Nüzhet tab'ı: bu kısımda müellif, eseri hakkında yapılan tenkitlerin, ciddî bir esasa dayanmadığından, bunların kitaba yeni hiçbir şey ilâve etmediğinden, dolayısıyla kıymetsizliğinden bahsile, eserinde yine kendisinin gözüne çarpan iki yanlış düzeltiyor: bunlardan biri, heccav Eşref'in bir kıtası, diğeri Recaîzade Ekrem'in bir beytidir. Müellif, bunları vaktiyle Namık Kemal'e ait sanmıştır (s. XXVIII).

IX — Rıza Nur tab'ı: S. N. Ergun, «gelişi güzel ve pek âmiyâne yazılan» bu eserin mâhiyetinden kısaca bahsederek, en çok yer alan bir bahis üzerinde duruyor; bu bahis S. N. Ergun'un 1933 de neşrettiği eserinin tenkididir.

Müellif, R. Nur'un eserindeki mevsuk olmayan kısımları, tenâkuzlarla dolu ve mantıksız cümleleri, divan şekilleri hakkındaki malûmat yanlışlarını, başka şairlere ait şiirleri Namık Kemal'e ait göstermekle düştüğü hataları, S. Nüzhet Ergun'un kitabındaki bâzı kısımları eserine naklederken, nasıl kendi mesaisi gibi gösterdiğini ve bu malûmatın taşıdığı hususiyetlere nazaran- kendi eserinden alındığını açıkca anlatan delillerini v. s. mevsûken, misaller zikrederek kaydetmiştir.

Buraya kadar bahsettiğimiz ve S. Nüzhet Ergun'un eserini meydana getirmek için faydalandığı bu dokuz nüsha hakkındaki izahat, kitabın

birinci kısmını teşkil etmektedir (s. I-LVI.).

Şimdi, esere asıl kıymetini veren *Namık Kemal'in Şiirleri* kısmına geçiyoruz (s. 1-296).

Bu şiirler alfabetik olarak ve divan şekilleri sırasına göre tertiplenmiştir. Garp şekillerindeki manzumeler, hece vezni ile yazılmış şiirler ve müfredler bunların sonuna eklidir.

Esas nüsha, 1933 Sa d e t t i N ü z h e t E r g u n tab'ıdır. Yukarıda bahsettığımız divanlardan başka, kıraat ve müntehabat kitapları ile, bâzi mecmualardaki şiirlerin de ilâve edildiği söyleniyor. Numaralanmış olan her şiirin bulunduğu sayfede not halinde yalnız hangi divanlarda olduğu işaret edilmiştir. Diğer neşirleri kaydolunmamış veya *muhtelif menbâlar* denip geçilmiştir (s. 75). Gerçi eserin sonunda, hangilerinin hangi menbâlarda bulunmadığını veya bulunduğunu gösteren bir cetvel vardır. Fakat bu, divanlara münhasır gibidir. Divanlarda bulunmayan şiirlerin *muahhar devirlerde yazıldığı anlaşılan* kaydı yeter görüldüğünden, nerelerde basıldığını anlamak imkânsızdır. Diğer taraftan bu cetvellerin tertibinde, bâzi karışıklıklar da göze çarpıyor. Misâl olarak N. Kemal'in en çok basılan şiirlerinden birini, *Vaveylâ'yı* ele alalım: metin kısmında 443 numara taşıyan bu şiirin, S. N. Ergun tab'ı ile M. Cevdet nüshasında bulunduğu işaret edilmiştir. Cetvellerde, Fahri Bilge nüshasıyla, «şairin, divanlarda kayıtlı olmıyan ve muahhar devirlerde yazıldığı anlaşılan şiirleri» arasında da vardır. Bu misalden, bazan, metinle cetvelin birbirini tutmadığı neticesine varıyoruz.

N. Kemal'in ekseri şiirleri, şöretinden dolayı muhtelif zamanlarda birçok defalar neşredilmiştir. Eserde

nüsha farklarının çok az bir yer alması veya hiç bulunmaması, esaslı bir karşılaştırma yapılmadığını gösterir. Meemua, gazete v. s. yerlerdeki neşirleri bir tarafa bıraksak bile, N. Kemal'in şiirlerini içine alan ve muhtelif zamanlarda yazılmış beş nüshada mevcut şiirler arasında, bu kadar az bir fark olması imkânsızdır. Aşağıda verdiğimiz misâller, bu mukayeselerin ne kadar sathî olduğunu gösterecektir:

a) N. Kemal'in, Said Paşa'ya yolladığı bir resme yazdığı,

Tasvirime düştü benden evvel

Takbîl-i-yed-i-veliy-i-nîmet

Bir rûha cihanda gıpta verdi

Bir resme nasîp olan saâdet,

kıtası neşredilirken, yalnız R. Nur ve Cevdet nüshasında bulunduğu işaret edilmiştir (s. 261). 421 numarayı taşıyan bu şiir, eserin sonuna eklenen cetvelde, «Şairin, divanlarda kayıtlı olmıyan ve muahhar devirlerde yazdığı anlaşılan şiirleri» arasında da yer alır. Kıta, N. Kemal'in Magosa'ya nefyinden önceki habsini Said Paşa'ya atfeden Ebuzziya'ya, Said Paşa tarafından yazılan uzunca bir mektupda da mevcuttur (*Sabah gazetesi*, No. 6790-93, 1908). Bu neşirde üçüncü mısra, yukarıkinden farklı olarak,

Bir rûha cihanda verdi râğbet tarzındadır. Aynı şiire, Said Paşa'nın *Gazeteci lisanı* adlı eserinde de rastlayyoruz (İstanbul, Sabah matbaası 1327-s. 11). Bu basımda ise, aynı mısradan, S. N. neşirindeki *gıpta verdi* yerine, *verdi gıpta* yazılıdır. Aynı şahıs tarafından neşredildiği zaman bile bu kadar farkların mevcudiyeti, N. Kemal'in şiirlerinin neşrinde esaslı bir karşılaştırmayı icap ettirir.

b) N. Kemal'in, Sadrıâzam F u a d P a ş a hakkındaki hicviyesi, M. C e v -

det nüshasından alınarak basılmıştır (No. 381, s. 250):

Acımaz mı bakıb ahvâl-i-perişânımıza
Dil-ü-cân ile seven devletini, milletini
Nice zâr olmayalım memleketin hâline
kim
Nice demdir çekiyor Sadr-u Fuâd
illetini

Halbuki bu kıta evvela *Hürriyyet* gazetesinde, imzasız olarak *Hasta Adam* makalesi (No. 24, 7 kânunievvel 1285) dahilinde basıldı. *Külliyât-ı Kemal'e* de bu makaleden naklen alınan (Tertip 1, cüz II, s. 97) kıta, aynen R. Nur tarafından da neşredildi (*Türk Bilik Revusu*, No. VI. s. 319-1200).¹

N. Kemal, Hâmid'e, Midilli'den yolladığı 15 Receb 1296 tarihli bir mektubunda da aynı şiiri, evvelce *Hürriyyet*'te çıktığını tasrih ederek yazmıştır. Bu mektupta:

Ağlamaz mı bakıb ahvâl-i perişânımıza
Dil-ü cân ile seven devletini, milletini
Nasıl âh etmiyelim memleketin hâline
kim
Ne zamandır çekiyor Sadr-i - Fuâd
illetini

şeklindedir. Kıtanın, *Hürriyyet*'teki neşrinden bu kadar farklı olmasından çıkarılacak netice, şairin bu kıt'ayı ezberden yazarken bizzat ne kadar değiştirmiş bulunduğudur.

c) Bazan N. Kemal'in şiirlerinin müellifler tarafından aşağı yukarı aynı mehzadan alındığı zaman bile, farklı basıldığı görülür. Misâl olarak M. Nedim Paşa hakkında yazdığı meşhur hicviyeyi alabiliriz; M. Nihad Özön neşrinde (*N. Kemal ve İbret Gazetesi*, s. 110-111), bu şiirin birinci kıtasından bir mısra eksiktir ve *altı kıt'adan* ibarettir.

Ürperip tüyleri bir kere diyince mirnav
Hep şaşub kalmış iken bahtına akrarı
etrab

gibi vezinsiz ve yanlış okunan mısraları¹ bir tarafa bırakırsak, S. N. Ergun neşrinde (s. 34-5) yine farklı olduğu göze çarpar:

Sofrada her kedinin def'ini
hâzırlar iken

Okşamakla tokadı *tekmeyi*
farketmez idi

mısraları, S. N. Ergun tab'ında,

Sofradan her kedinin def'ini
hâzırlar iken,

Okşamakla tokadı, *pençeyi*
farketmez idi

şeklindedir. Bu neşirde, şiir, M. N. Özön neşrinde olduğu gibi altı değil yedi kıt'adır. Halbuki her iki müellif de metni *Diyojen* gazetesinden almışlardır (No. 128, 14 Ağustos 1872, No. 133, 19 Ağustos, 1872).

d) Müellif, *Marsallais* tercümesi için verdiği notda, «bu manzumeyi B. H. Tarık Us'un lûtfu ile elde ettim»; «notları arasında 1302 de çıkan bir mecmuada görüldüğü kaydıyle mevcuttur» diyor (s. 276). Şiir, hakikaten 1302 de çıkan bir mecmuada çıkmakla beraber (*Gayret*, 12 Eylül 1302, sayı 32), daha önce, ifadesinden N. Kemal'e âidiyeti çok kuvvetle tahmin edilen imzasız ve başlıksız bir makale dahilinde, 1285 senesinde basılmıştır (*Hürriyyet* gazetesi, 2. Ağustos, sayı 57). Bu basımda.

Saf bağlayın, artık sarılın haydi silâha
mısra'ı çıkarılmıştır. Bu neşri görmek

1 Doğru şekli şudur:
Ürperip tüyleri bir kerre diyince mirnav
Hep şaşıp kalmış iken bahtına akrarı, etrab

N. Kemal'in *Marsillais*'i Avrupa'da iken tercüme ettiğini göstermek bakımından mühimdir.

d) C e v d e t nüshasından alınan,

Bu ciban âlem-i terakkîdir
Anı öğren bıyıklı resminden
Dâimâ âlem-i kemâle yürü
Benzeme tâ ölünce hiç sana sen

kıtasının manaca anlaşılmasını, bilhassa ikinci mısradaki *resminden* kelimesi zorlaştırıyor (s. 253). Halbuki aynı şiir, *Güneş* mecmuasında da basılmıştır (sayı 10, 1301). Bu neşirde, *resminden* yerinde *resmînden* yazılıdır. Verilen izaha göre, N. Kemal'in bu mısraları *Mene-menli Tahir*'in,

Ben miyim gördüğüm bu şekl-i garîb
Bana bakdıkça bahs-i hayret eden
On yıl evvel bu resm imiş şeklim
Ne kadar benzemezmişim bana ben,

kıtasına naziredir, Gençliğinde ve henüz sakal bırakmadığı bir zamanda çıkarttığı bir resminin arkasına yazıp göndermiştir. Kıta, ancak *Güneş* neşriyle mukayese edildiği zaman bir mana ifade edebilmekte ve şairin, devrinin edebî bir şahsiyetiyle de münasebetini aydınlatmaktadır.

e) C e v d e t nüshasından alınan ve,

Şu ağaç çeşm-i ibrete vuruyor
Yazda kıta yeşil duruyor

mısralarıyla başlayan kıt'anın ikinci mısrası herhalde bir tertip yanışı olarak vezinsizdir (s. 269). Mısraın aslı *Güneş* mecmuasında (sayı : 10, 1301).

Yazda dâ kışda dâ yeşil duruyor tarzında olup, Midilli'de ve bir zeytin ağacı için söylendiği kayıtlıdır,

f) Cetvelde, yalnız F. Bilge nüshasında mevcudiyeti işaret edilen ve,

Yâdeder candan o zâlim âşıkı yâdet-
se de
Mevt ile eyler gam-ı- âlemden âzâd-
etse de

matlâlî gazel (s. 95, No. 104), N. Kemal'in el yazısıyla basılan ve Abdülhâk Hâmid'e gönderdiği bir mektubunda da vardır (*Şehdâl* mecmuası, 1. Ağustos 1326, sayı, 24). 24. Rebi'ülevvel 1295 tarihini taşıyan bu mektupda, N. Kemal, «Al sana Magosa'da başlanmış, burada ikmal olunmuş bir gazel. amma, eski yolda» der. Gazel, bu neşirde yedi beyittir. S. Nüzhet neşirinde ise, on iki beyitten ibaret olması, gazele sonradan ilâveler yapıldığını gösterir. Bu ilâve beyitler hâric, yalnız bir mısra, bu iki neşirde birbirinden çok farklıdır. Mektuptaki:

Pâyine yüz sürmeden dür edemez
üftâdeni

mısraı, S. Nüzhet neşirinde,

Râhînâ hâk olmadan dür edemez
üftâdeni

şeklindedir. Bu neşrin gözönüne alınması, hem bu şiirin ne zaman yazıldığını, hem de N. Kemal'in bâzı şiirlerini, sonradan nasıl genişlettiğini göstermek cihetinden çok faydalıdır. Bu gibi tetkikler, aynı zamanda N. Kemal'in hususiyetlerini de açığa vurur. Nettekim Veys Paşa'ya gönderdiği 29. Şaban 1294 tarihli bir mektubunda da, çok meşhur bir gazeline âit,

Sıtk-u-sebât meslegimizdir ki eylemez
Bin tige karşı gelse tehallûf zehâbımız

beytini, çocukluğunda söylediğini, *tazmin ve ilâve ile bir gazel haline koymaya çalıştığını* yazar (*Z. Reşit Edebiyat Kumkuması*, Halep, 1326, s. 36). Bu mektupta neşredilen, nihayet bir beyit olmakla beraber, N. Kemal'in şiirlerinin tetkikinde çok büyük bir ehem-

miyeti haizdir. Bu mes'ele üzerinde bu kadar durmamızın sebebi, N. Kemal'in şiirlerini, oldukça büyük bir emek neticesinde neşreden kıymetli müellifin, bu hususa dikkat nazarını çekmektedir. Çünkü, bu hususiyet gözönüne alınmadığından, İbnül'emîn M. Kemal'deki N. Kemal'in çocukluk şiirlerini içine alan *Divan*'ı ehemmiyetsiz gösterilmektedir. Bu *Divan*'da mevcut bâzı mısra ve beyitlere, N. Kemal'in sonradan ilâveler yaparak en meşhur şiirlerini meydana getirmiş olması muhtemeldir; ve bu, üzerinde çalışılması icap eden ayrı bir mevzu şeklini alıyor.

g) N. Kemal'in çok, sevdiğini yazdığı bir şarkısı vardır;

Doldur kadehe şarâb-ı-nâbı
Mezceyle şafakla mâh-tâbı
Bilmem ki cihan bitip dururken
Bitmez mi cihân'ın iztirâbı
Öldürdü beni zaman, aman gel
Bir bâde getir aman aman gel

mısraları en güzel kit'asıdır. Bu kıta, Recaîzade Mahmud Ekrem'in, *Üçüncü Zemzeme* adlı şiir kitabının *mukaddime*'sinde, bizde bedîî heyecan uyandıran şiirlere örnek gösterilir (İstanbul, 1301, s. 5). Muallim Naci de, aynı kit'anın ilk beytini alarak, bestesinin güzelliğinden bahseder. (*Şöyle Böyle*, İstanbul 1302, s. 47). Bu şarkının bir mecmuada kendine haber verilmeden ve beşinci mısraının :

Ey dilber-i cansitan aman gel

tarzında neşri (*Şark mecmuası*, sayı 3, 1297), N. Kemal'i çok kızdırmıştır. Ebuzziya'ya, bu münasebetle yazdığı bir mektupta bu hiddetini, « kulağı, kuyruğu kesilmiş kedi yavrusuna » benzetmişler diye ifade ederek, *Şarkı'nın* tam şeklini yazar (*Mecmua-i-Ebuzziya*, fi garre Cemaziyelevvel 1298, sayı 16). Yukarıya aldığımız kit'a, R. Ekrem

neşrinde, beşinci mısraı alınmıyarak basılmıştır.

S. Nüzhet neşrinde ise (No. 21, s. 35), bu *Şarkı* « şairin divanlarda kayıtlı olmayan ve muahhar devirlerde yazıldığı anlaşılan şiirleri » arasında gösterilir. Bu neşirde, N. Kemal'in verdiği metne nazaran, iki ve üçüncü kıt'aların yer değiştirmesi icabeder. Birinci kıt'ada bir mısra da eksiktir. Esâsen, S. N. Ergun'da, bunu, not halinde işaret etmiştir; N. Kemal'in bu yazısına göre, bu

Öldürdü beni zamân aman gel
mısraıdır.

Bitmez mi cihânın iztirabı
mısraındaki ilk kelime ise S. Nüzhet Ergun tarafından, bahsettiğimiz neşirlerle mukayese edilmemiş, *getmez mi* tarzında okunmuştur.

h) N. Kemal'in,

Neler ettik alâ-rağm-üz-zemâne

mısraı her kıt'asının sonunda tekrarlanan, çok güzel bir muhammesi de, yalnız Cevdet nüshasında mevcut olup S. Nüzhet'in eserine de, buradan naklen alınmıştır (No. 23, s. 37).

N. Kemal, Magosa'ya nefyedildiği ilk günlerde yazdığı (1873) bu şiiri, *Şeyh Ahmed Efendi*'ye de okumuş, çok beğenildiğini görmüş, bir kopyesini de Ebuzziya Tevfik'e yani Rados'a göndermiştir (Ebuzziya Tevfik. *Yeni Osmanlılar Tarihi, Yeni Tasvir-i Efkâr*, No. 409, 15 Teşrin-i-sânî 1910). S. N. Ergun neşrinde Ebuzziya Tevfik neşri gözönüne alınmadığından son kıt'a oldukça bozuktur. Birinci kıtada da üç ve dördüncü mısralar, yer değiştirmiştir,

Teaddîden bilir mi ehl-i-himmet

Sefâsız zevkımızdır her musîbet

beytinden ise hiçbir mana çıkmıyor; çünkü *bilir mi* ve *sefasız* kelimeleri

Beleten: C. VI, F: 21

yanlıştır. *E b u z z i y a* neşrinde, bu kelimeler *yılar mı, sefamız* şeklinde dir. Yine kıtanın dördüncü mısraındaki *Izzet* kelimesi yerinde *E b u z z i y a* neşrinde *nimet* yazılıdır.

N. K e m â l bu muhammesin diğer bir kopyesini de, yine *Magosa*'dan Z. R e ş i d'e gönderdi. Z. R e ş i d, bu şiiri neşredebileceğini yazmış olmalıdır; ki N. K e m â l verdiği cevapda: «*Alâ Rağm-üz-zamâne*'yi bilmem nasıl bastırabilirsiniz, basılrsa da altıncı bendin ketmi lâzımgelir» der (Z. R e ş i t, *Edebiyat Kumkuması*, s. 29). N. K e m a l'in bu kıymetli notundan, şiirin altı kıt'a olduğu anlaşılır. S. N ü z h e t, *E b u z z i y a* neşirlerinde ise, beş kıt'adır. Diğer taraftan, aynı şiir, şairimizin, doğumunun 100 üncü yıldönümü münasebetiyle, 21. XII. 1940 gecesi, Ankara Radyosu'nda, N. M e n e m e n c i o ğ l u tarafından da beş kıt'a olarak okundu. Bütün bunlardan çıkacak netice, şiirin son kıtasının, Meşrutiyet'ten sonra da neşredilemeyecek halde bulunduğu, belki ailesi tarafından da bilinmediği veya kayıp olduğudur. (Bu şiirin, S. N. E r g u n tab'ındaki dördüncü kıt'ası *E b u z z i y a T e v f i k*'in *Kemal Beyin Tercüme-i-hâli* adlı eserinde de, az çok farkla mevcuttur: 1326 tabı, s. 19).

**

Eserin ilk tab'ında 353, son tab'ında ise 532 metin vardır. Birinci basıma nazaran 179 metin ilâve edilmiştir. Eser, umumiyetle muayyen nüshalarındaki şiirlerin toplanmasıyla meydana getirildiğinden, N. K e m a l'in neşredilen birçok şiirlerini içine almamaktadır. Biz, eski gazete ve mecmua koleksiyonlarımızdan, hatta, bazen içerisinde N. K e m a l'in şiirlerine rastlayacağımızı hiç ummadığımız kitaplardan elde ettiğimiz metinlerden bazılarını müellifin

bu çalışmalarına ufak bir yardım gayesiyle neşretmeyi faydalı buluyoruz:

I. Âdeme her kaygı vâtanden gelir mısraı, Türk-Rus harbi mağlubiyetinden duyduğu üzüntülerden mülhemdir (S. N a z i f, N a m ı k K e m a l - 1922 Martı'nın 12 nci Pazar günü akşamı Darümuallimin-i-Âliye konferans salonundaki müsahabe - İstanbul İkdam Matbaası 1922 s. 21). Aynı mısra, İ b r a h i m A l â e d d i n'in neşrettiği, S ü l y m a n N a z i f adlı esere de alınmıştır (İstanbul, Semih Lutfi Basımevi, 1933, s. 188). Fakat,

Âdeme her feyz vatandan gelir tarzında okunmuştur; *Kaygı* kelimesinin müellif tarafından, Arap harfleriyle yazılış tarzı benzediğinden, *feyz* okunduğu görülüyor.

II. İntikâmı âcizin kalsın mı Yâ Rab yârına

*

III. Belki rahmeyler desem mahzûn olursun ey vatan
Bakma hicrânınla gel kânâ boyanmış gönlüme
mısra ve beyti, ne münasebetle yazıldığı da kaydedilerek, İ b n ü l e m i n M a h m u d K e m a l tarafından neşredildi (*Son Asır Türk Şairleri*, C. VII, s. 1256).

N. K e m a l'in,

IV. Hâke defnettiklerinde söyledim târihini

Yüre geçti sadr-ı-Âlî vardı derk-i esfele

beyti Â l i P a ş a'nın ölümü hakkında söylediği bir tarih, bir hicriyedir (A b d u r r a h m a n Ş e r e f, *Tarih Musahabeleri*. İst. 1339, s. 180).

V. İki merdumdür elhak sâhibiyle resm-i bâlâsı

Ki çeşm-i-tâli-i-eyyam ki hep bunlarla binâdır.

beytini, Avrupa'ya gitmeden önce- ni- hayet yirmibeş yaşında iken- ve çok hürmet ettiği bir şahsın kendisine yol- ladığı bir resim münâsebetiyle yazmış- tır. Evvela *Gayret*'te (17 Kânunîsânî 1301, No. 3); daha sonra *Ahmet Ra- sim* ile *Mustafa Reşid*'in birlikte tertip ettikleri *Muharrerât-ı Nâdire* (İstanbul, Kasbar Matbaası 1307, s. 39)- de basıldı. İkinci neşirde *hep* yerinde, *hem* kelimesi vardır.

Aşağıdaki kıt'ayı, *Mithad Pa- şa*'ya gönderdiğini kuvvetle tahmin et- tiğimiz bir mektubundan aldık (*Mu- sta fa Re ş it, Bedayi-ül-inşa*, s. 199):

VI. Firâz-i mesned - i - hurşîd olâ hem-
pâye-î-câhın
Bu rütbe sâna nisbet gerçe kim
ednâdan ednâdır
Hudâ hıfzeylesün dâim hatâlardan,
belâlardan
Vücüd-î-bî-nazîrin kim medâr-i-dâr-ü-
dünyâdır,

İbnülemin *Mahmud Kemal*, «Hüsni Paşa'nın mazbata müşirliği hen- gâminde mahalle bekçilerine düdük ve- rilmesi üzerine» *N. Kemal*'in yazdı- ğı bir kıt'ayı kaydediyor (*Son Asır Türk Şairleri*, c. IV, s. 665):

VII. Zabtiyye'de müşir olacak nâsezâ
teres

Çok ehl-i-iffeti yüzü üzre sürükle
Afâkı tuttu velvele-i sıyt-u şöreti
Bekçileri dahî yola koydu düdükle

Bereketzade *İsmail Hakkı*, *Yad-ı-Mâzî* adlı kitabında (İstanbul, 1332, s. 182), Fransız şairlerinden *Ed- vard Goen*'in, İstanbul, hakkındaki bir şiirinin, *N. Kemal* tarafından ya- pılan bir tercümesini neşreder:

VIII. Ayandır bir sipih-î-atlasın altın-
da bir kiğver
Ki ressamân olur dil-beste, erbâb-ı-
suhân hayran

Tabiat güyyâ bir rûz-i-şehr-âyin-i
behcette

Anâ gencinelerle cevher-i-hüsün ey-
lemiş erzan.

*

Ziya Paşa tarafından neşredilen:

IX. Meğer halk-ı-cihan hep âşinâ-yi-va-
det olmuştur

Müsâvidir nazarda imtiyâz-i-nîğ-ü-
bed şimdi

Cihan mahrûmdur hep kâle-î-zer-târ-ı
servetten

Libâs-i-fâhir-i erbâb-ı-devlettir ne-
med şimdi

Aceb mi ben de olsam kâad-ı-şîrimle
devlethâh

Varaktır hep medâr-ı-germi-î-dâd-ü-
sited şimdi

beyitlerinin¹ başı ve sonu eksik bir ga- zele aid olduğu muhakkaktır (*Harabat*, c. II, İst. 1292, s. 165).

X. Delil-i-münevver güneşle bu san'at
Hudâ bir yaratmış *Ziyâ'yı*
Kemâl'i

Kim isterse görmek bu tasvire
baksın

Kemâl-i-Ziyâ'yı, Ziyâ-yı-Kemâl'i kıta'sını, *Ziya Paşa* ile çıkartıkları bir fotoğrafının altına yazmıştır.

XI. Gelmiş zuhûra nakş-ı- Ziyâ-vü
zalâl-den

Bir yâdigârdır bu Celâl'e
Kemâl'den

beytini, *Mahmud Celâlettin Pa- şa*'ya verdiği ve *Ziya Paşa* ile müs- terek resmine;

XII. Tevfik'ine git de sen refik ol
Tevfik refiktir Kemâl'e

Sûret değişir, gönül değişmez
Kalbinle şahâdet et o hâle

kıtasını, *Ebuzziya Tefvik*'e verdiği bir resme kaydetmiştir.

¹ Bu şiirden, *Şerif Hulûsi*'nin *Namık Kemal'in Eserleri* başlıklı makalesinde de bahsedilmiştir (*N. Kemal Hakkında*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, İst. Vakit Matbaası 1942, s. 409).

Biz bu üç metni (No. X-XII) *Envâr-i zekâ* mecmuasından aldık (No. 27).

Mecma-i Ebuzziya'da «kıtâ- Kemal Bey» başlığı ile neşredilen sekiz mısra (C. IV. s. 46, 15 Cemaziülevvel 1302, sf, 1488), *Cumhuriyet*'te tefrika edilen, «Nazım Paşa'nın hatıraları»nda da mevcuttur (5. Şubat 1932) ve «Gelibolu'da güneşin tuluuna âit» neşredilmemiş bir şiir olarak gösterilmiştir:

XIII. Hurşid doğarsa pek abestir
Dünyâda iki güneş yakışmaz
Mahvetmeyecek mi Hak sabâhı
Koynumdaki nûra eş yakışmaz

••

Hurşid siyahler içre batsa
Subh-ı-ezeli zemine yatsa
Olmaz bu kadar güzel temâşâ
Allâh¹ yere inmedikçe hâşa.

§

XIV. Ey ümmet-i-Osmâniye
Ey muhteşem şîr-i-İeyan
Bû hâb-ı-gaflet elverir
Şan günleri geldi uyan

kıtası, *İfade-i-merâm* başlıklı makalesindedir (*İbret* gazetesi No. 27, 9 Teşrin-i-Evvel 1872; M. Nihad Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Remiz kitap evi 1938 s. 129).

••

S. Nüzhet Ergun'un eserinde bulunmayan bu on dört metni de ilâve edersek, N. Kemal'in, bugün elimizde mevcut şiirlerinin 546'yı bulunduğunu söyleyebiliriz.

••

Buraya kadar verdiğimiz izahatı

¹ *Ebuzziya*'da bu kelime yazılmamış, yerine noktalar konulmuştur.

düşünürsek, eserin nihayet muayyen Divan nüshalarındaki şiirlerin esaslı bir karşılaştırmaya tâbi tutulmaksızın, sair neşriyattan ise pek az faydalanarak hazırlandığı göze çarpar. Bu yüzden, eksik olan, okunamayan ve hiçbir manâ çıkmayan mısralara rastlıyor, bazı mısraların ise, diğer neşirlerinden çok farklı bir tarzda basıldığını görüyoruz. Bu gibi neşriyatta, metin karşılaştırılmaları, bize, yalnız sağlam metinler vermekle kalmaz. Şiirin, yazıldığı zamanı, ne gibi hadiselerden müphem olduğunu, şairin o yazıyı ne gibi te'sirler altında vücuda getirdiğini ve metin manasının daha iyi anlaşılmasını da te'min der.

Diğer taraftan, N. Kemal'in kayıp olan ve neşrini istemediği için eksik olarak basılan yazıları hangileridir? Tasarladığı halde bir türlü yazmaya fırsat bulamadığı şiirleri var mıdır? Bu gibi meseleleri de N. Kemal'in şiirlerinin tab'ında göz önüne almak lâzımdır.

N. Kemal, bâzi şiirlerinin kopyelerini, arkadaşlarına yollamış, fakat müsveddelerini yanında alakoymamıştır. Bu müsveddeleri - kaybettiğinden -, bâzen arkadaşlarından bunların, evvelce gönderdiği kopyelerini ister; bâzen istediği şiirin bir beytini de kaydediverir. S. Nüzhet Ergun'un eserinde, bu gibi meseleler, tamâmen ihmal edilmiştir. Bunun için, bu eser vasıtasıyla, şairimizin kaybolan, yarıda kalan şiirleri hakkında, hiçbir malûmat edinmiş olmuyoruz. Halbuki N. Kemal'in şiirlerinin neşrinde, şairin edebî hayatı ve şahsiyeti için çok mühim olan bu gibi notlarından da faydalanmak lâzımdır. Yalnız, bu tarz notlar toplamak bir zaman, bir tesâdüf işi ve çetin bir çalışmaya muhtaç olduğunu hatırlamalıyız.

S. Nüzhet Ergun'un, Vatan şairimiz Namık Kemal'in 532 şiirinin toplanmasıyla meydana getirdiği *Namık Kemal'in Şiirleri*, edebiyatımızdaki bir boşluğu doldurmak itibarıyla, hiç şüphesiz büyük bir kıymeti haizdir. Şiirlerin, Arap harflerinden bugünkü harflerimize çevrilmesi, doğru olarak okunması da, derlenip toplanması ve tertibi kadar güç bir çalışmaya bağlı

dır. Eser mevcudunun, 1933 tab'ı gibi kısa bir zamanda tükeneceğini umuyoruz. Müellifin eserin yeni tabında - Namık Kemal'in ele geçen bazı şiirlerinin eserde olup olmadığını kontrol işini kolaylaştırmak için - bir metin endeksi ilâve edeceğini, yukarıda temas ettiğimiz meseleleri de göz önüne alacağını umuyor, kendisini, bu mesaisinden dolayı tebrik ediyoruz,

Fevziye ABDULLAH
